

TERMINOLOGY STUDIES. ТЕРМІНОЗНАВСТВО

УДК 81'33

<https://doi.org/10.31548/philolog2020.04.078>

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК»: ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ, ЗАГАЛЬНІ Й ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ

О. Ю. БАЛАЛАЄВА, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: olena.balalaeva@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2675-5554>

Анотація. Статтю присвячено проблемі визначення сутності поняття «електронний словник». Висвітлено різні підходи до розуміння змісту, обсягу й ознак базового поняття комп'ютерної лексикографії, адже питання номенклатури лексикографічних об'єктів належить до неоднозначно вирішуваних і набуває особливої полемічності щодо електронних словників. Проблеми дефініції зумовлені як відносною новизною, так і складністю природи денотата, який має багато синонімічних позначень: словник «автоматичний», «автоматизований», «комп'ютерний», «машинний», «машиночитний», «електронний», «цифровий» тощо, одночасна ротація яких призводить до термінологічної неузгодженості та плутанини. У наукових розвідках ці поняття часто вживають у відношеннях тотожності, перехрещення та супідрядності. Мета статті – здійснити аналіз поняття «електронний словник» у контексті сучасних досліджень у галузі комп'ютерної лексикографії, наукових і нормативних джерел. На основі аналізу та узагальнення наукових праць і чинних стандартів, стосовних електронних видань, виявлено загальні й диференційні ознаки поняття «електронний словник», уточнено його сутність. Значну увагу надано порівнянню функціональних і структурних особливостей поліграфічних та електронних словників.

Ключові слова: електронний словник, поняття, дефініція, термінологія, комп'ютерна лексикографія.

Актуальність. У науковій літературі на позначення об'єкта комп'ютерної лексикографії вживають різні терміни: *словник автоматичний, автоматизований, комп'ютерний, машинний, машиночитний, електронний, цифровий* тощо. На думку одних дослідників, усі ці терміни можна розглядати як рівнозначні, на думку інших, загальними та рівнозначними можна вважати терміни *автоматичний* та *електронний* словники, а *комп'ютерний* – розглядати як один з їх підвидів [8]. Існує також точка зору, що визначення понять *електронний, автоматизований, автоматичний* словник не характеризують об'єкти в повному обсязі, адже спектр продуктів комп'ютерної лексикографії такий широкий та різноманітний, що наявні спроби обмежити площину визначення цих понять однією дефініцією видається неможливим [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. С. Амеліна та Р. Тарасенко зауважують, що ефективність процесу перекладу значною мірою залежить від

застосування спеціалізованого інструментарію, який базується на інформаційних технологіях [1, с. 105]. Проте питання номенклатури таких засобів належить до неоднозначно вирішуваних, на що неодноразово звертали увагу сучасні дослідники. Теоретичним і практичним аспектам створення електронних словників, зокрема і питанням їхньої номенклатури та класифікації присвячені дослідження А. Баранова, В. Беркова, Є. Карпіловської, М. Ковязіної, Л. Колодяжної, І. Кульчицького, Є. Купріянова, М. Лаптевої, Р. Мисака, Н. Сивакової, В. Селегея, В. Широкова, О. Чепик, Г. Чередниченко та ін.

Мета статті – здійснити аналіз поняття «електронний словник» у контексті сучасних досліджень у галузі комп'ютерної лексикографії, наукових і нормативних джерел. У дослідженні застосовано **методи** аналізу наукових джерел, порівняння, узагальнення та систематизації.

Результати дослідження. На сучасному серед науковців немає єдиної

точки зору не лише щодо термінології, а й щодо тлумачення поняття, позначуваного цими термінами. Так, Л. Беляєва розмежує поняття *автоматизований* та *автоматичний* словник за критерієм призначення, проте дефініцію наводить через поняття *електронного* словника. До автоматизованих дослідниця відносить електронні словники, які описують конкретну термінологію, енциклопедичні словники на машинних носіях, а також автоматичні словники систем комп'ютерного опрацювання інформації, зокрема машинного перекладу. *Автоматизовані* словники призначені для користувача-людини, а *автоматичні* – для програмного опрацювання тексту, машини [3, с. 71]. За цим же принципом розрізняє словники і А. Залевська, проте з іншою термінологією: на її думку, для користувача-людини призначені словники *електронні*, а для комп'ютерних програм, що працюють із природномовними текстами, включно з системами машинного перекладу, автоматичного редагування, інформаційного пошуку тощо – *комп'ютерні* [7].

Більшість дослідників вживають термін *електронний словник*, але вкладають в нього різне значення і підкреслюють його умовність: «термін *електронний словник* став уже звичним. Проте атрибут “електронний” характеризує об'єкт так само поверхово, як атрибут “паперовий” – традиційні словники» [13].

На думку Х. Несі, термін «електронний словник» може бути застосований для позначення будь-якого масиву даних в електронній формі щодо написання, значення або використання слів [16].

В. Дубічинський трактує це поняття значно вужче і вважає електронним (автоматичним/автоматизованим) словником «частину автоматизованої системи інтелектуального призначення із зібраними і певним чином упорядкованими найменуваннями понять в тій галузі, з якими працює або на яку спирається ця автоматизована система. Найчастіше вони містять сукупність термінів і термінологічних словосполук, систематизованих та поданих таблицями, семантичними сітками або семантичними деревами» [6, с. 10].

С. Загайнов визначає електронний словник як систему лексикографічних даних, організовану з використанням спеціальної програми, що дозволяє здійснювати пошук перекладного еквівалента лексичної одиниці вхідної мови, і розглядає електронний

словник як різновид програмного забезпечення, призначений для розв'язання конкретних завдань лінгвістичного характеру, який має суттєві переваги щодо обробки та зберігання інформації порівняно з класичними паперовими словниками.

В Україні термінологія комп'ютерної лексикографії не є стандартизованою. Термін «електронний словник» не зафіксовано в чинному ДСТУ 7157:2010 «Видання електронні. Основні види та вихідні відомості» [5], проте трапляється він в оновленому «Положенні про електронні освітні ресурси», де тлумачиться як «електронне довідкове видання, що містить упорядкований перелік мовних одиниць (слів, словосполучень, термінів, фразеологізмів тощо) з відомостями про їх значення, вживання, будову, походження тощо» [11]. Зауважимо, що ДСТУ 3017:2015 «Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять», на яке спирається Положення, у визначенні поняття «мовний словник (лінгвістичний словник)» наводить важливе уточнення: «... або з перекладом іншою мовою» [5, с. 15].

З огляду на зазначені дефініції пропонуємо уточнене визначення поняття електронного словника як розміщеного на електронному носії чи в комп'ютерній мережі електронного довідкового видання, що містить упорядкований перелік мовних одиниць з відомостями про їхні значення, вживання, будову, походження або (та) з перекладом іншою мовою, і яке не може бути трансформоване у паперовий аналог без редукації його функцій. Ознака «не може бути трансформоване у паперовий аналог без редукації його функцій» є важливою для розмежування понять власне «електронний словник» та «електронний аналог друкованого словника». Адже досить поширеною є думка, що електронний словник – це електронна версія паперового словника, забезпечена зручною системою пошуку.

Зокрема, Тлумачний словник термінів понятійного апарата інформатизації освіти визначає електронний словник як електронне інформаційне джерело, яке відповідає традиційному «паперовому» словнику. Проте багато дослідників дотримуються іншої позиції. В. Селегей вважає що електронний словник є особливим лексикографічним об'єктом, в якому може бути зреалізовано багато продуктивних ідей, не затребуваних із різних причин у паперових словниках. Дослідник називає такі

антиномії традиційних паперових словників: чим більший обсяг словника, тим складніше ним користуватися; чим повніший і глибший опис лексичних значень, тим менше словник відповідає сучасній мовній та культурній ситуації; чим цікавіша лексикографічна концепція словника, тим вужчою є його лексична база [13].

Комп'ютерна реалізація словника дозволяє подолати частину зазначених проблем, завдяки удосконаленим можливостям показу вмісту словникової статті (наприклад, із частковим показом за різними критеріями – різні «проекції» словника), різноманітним графічним засобам, використанню різних лінгвістичних технологій, як-от: морфологічний і синтаксичний аналіз, повнотекстовий пошук, розпізнавання і синтез звуку тощо.

Я. Перванов взагалі вважає, що тривале протиставлення понять *паперовий* – *електронний* словник, затінює той факт, що текст (образ) і носій є непов'язаними сутностями, а принципову відмінність електронного словника від паперового вбачає не так в електронній розмітці та гіпертексті, в картках і вікнах замість паперових сторінок і словникових статей, як в новій манері лексикографічної інтерпретації мовної семантики, що залучає користувача до віртуальної лексикографії зовсім в інший спосіб [10].

Цю ідею поділяють й інші науковці, досліджуючи еволюцію лексикографії від словника-книги до сучасних мультимедійних баз даних, які все більше розширюють можливості й обсяг електронних джерел інформації та наближають їх до депозитаріїв інформації тезаурусного типу, максимально подібних до способу зберігання інформації про слова в ментальному лексиконі людини.

Н. Форгет стверджує, що електронні словники відрізняються від паперових словників за такими факторами, як використання, презентація, можливості пошуку, технічні аспекти та характер контенту. Автор звертає увагу на використання в електронних словниках

гіпертексту та більшу гнучкість у пошуку порівняно з паперовими словниками [15].

І. Саженин до характеристик електронних лексикографічних ресурсів відносить більший обсяг лексикографічних даних, інтегрований опис лексичної одиниці, можливість маніпуляції з елементами контенту: коригування, формування власного контенту користувача та створення системи складних запитів [12].

Як акцентують С. Ніколаєнко, В. Шинкарук та ін.: «нині стала очевидною перевага інформаційної складової діяльності людей над усіма іншими її формами і компонентами» [9, с. 241]. Електронні словники надають можливість нелінійного подання матеріалу, що дозволяє розширити межі словникової статті й зняти проблему ліміту інформації, характерну для традиційних паперових видань.

Висновки та перспективи. Отже, серед науковців немає єдиної точки зору щодо змісту, обсягу й ознак базового поняття комп'ютерної лексикографії. Більшість дослідників схиляється до терміна «електронний словник». Сучасні електронні словники являють собою складні інтерактивні системи з потужним арсеналом функцій, які забезпечують доступ до інформації різного характеру, що виходить за межі суто лінгвістичних знань. Програми електронних словників дозволяють налаштовувати інтерфейс і змінювати оформлення словникового матеріалу, електронний словник може бути інтегрований з іншими додатками: текстовими редакторами, «накопичувачами перекладів», настільними видавничими системами тощо. Важливими перевагами електронних словників як дослідників, так і користувачі вважають великий обсяг, розширені можливості пошуку, зручну навігацію, мультимедійність та інтерактивність. Це актуалізує вивчення теоретичних і практичних аспектів проектування електронних словників і становить перспективний напрям подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Амеліна С. М., Тарасенко Р. О. Вивчення технологій створення електронних термінологічних баз у процесі професійної підготовки перекладачів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60, №4. С. 105-115.
2. Балалаева Е. Ю. Электронный словарь: сущность, структура, классификации.

Современная педагогика. 2014. № 4. URL: <http://pedagogika.snauka.ru/2014/04/2238> (дата звернення 10.10.2020).

3. Беляева Л. Н. Потенциал автоматизированной лексикографии и прикладная лингвистика. *Известия РГПУ им. А. И. Герцена*. 2010. № 134. С. 70-79.

4. ДСТУ 3017:2015. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. [Чинний

від 2016-07-01]. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 38 с. (Інформація та документація).

5. ДСТУ 7157:2010. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості. [Чинний від 2010-11-03]. Київ: Держпоживстандарт України, 2010. 18 с. (Інформація та документація).

6. Дубічинський В. В. Лексикографія. Харків: НТУ «ХПІ», 2011. 66 с.

7. Залевская А. А. Информационные технологии в лингвистике. Тверь: ТГУ, 2012. 40 с.

8. Мисак Р. Комп'ютерні словники: класифікація та укладання. *Проблеми української термінології*: зб. наук. праць 10-ї Міжнар. наук. конф., м. Львів, 30 верес.– 2 жовт. 2008 р. Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2008. С. 52–55.

9. Ніколаєнко С., Шинкарук В., Ковальчук В., Кочарян А. Використання BIG DATA в освітньому процесі сучасного університету. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60, вип.4. С. 239-253.

10. Перванов Я. А. Заметки по электронной лексикографии. 2011. URL: <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1107/1107.1753.pdf> (дата звернення 08.10.2020).

11. Про внесення змін до Положення про електронні освітні ресурси: Наказ МОН України від 22.12.17 № 1662. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12> (дата звернення 12.10.2020).

12. Саженин И. И. Корпусные методы в лексикографии: опыт создания модели словарного корпуса: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Новосибирск, 2013. 192 с.

13. Селегей В. Электронные словари и компьютерная лексикография. *Ассоциация лексикографов Lingvo*. 2003. URL: http://www.lingvoda.ru/transforum/articles/seleg_eu_a1.asp (дата звернення 10.10.2020).

14. Хоменко Л. О., Балалаєва О. Ю. Досвід розробки методів дистанційного навчання іноземних мов у НАУ. *Наукові доповіді Національного аграрного університету*. 2005. Вип. 1 (1). URL: <http://nd.nubip.edu.ua/2005-1/05klomin.pdf> (дата звернення 10.10.2020).

15. Forget N. Les dictionnaires électroniques dans l'optique de la traduction. Ottawa: University of Ottawa. 1999. 136 p.

16. Nesi H. Dictionaries in electronic form. *The Oxford History of English Lexicography* Oxford / Cowie, A. P. (ed.). Oxford UPress, 2008. P. 458-478.

References

1. Amelina, S. M., Tarasenko, R. O. (2017). *Vyvchennia tekhnolohii stvorennia elektronnykh terminolohichnykh baz u protsesi profesiinoi pidhotovky perekladachiv*. [Studying technologies for creating electronic terminological bases in the process of professional training of translators]. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol. 60, no 4, 105-115.

2. Balalaieva, O. Yu. (2014). *Electronic dictionary: essence, structure, classifications*. *Sovremennaja pedagogika*. No 4. Retrieved from: <http://pedagogika.snauka.ru/2014/04/2238>

3. Belyaeva, L. N. (2010). *Potencial avtomatizirovannoj leksikografii* [Automatic lexicography scope and applied linguistics]. *Izvestija RGPU im. A.I. Gercena*. 2010. No 134, 70-79.

4. DSTU 3017:2015. *Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia poniat*. [Editions. Basic types. Terms and definitions conceptions]. (2016). Kyiv: DP «UkrNDNTs»

5. DSTU 7157:2010. *Vydannia elektronni. Osnovni vydy ta vykhidni vidomosti*. [Editions electronic. Basic types and imprint]. (2010). Kyiv: Derzhpozhyvstandart Ukrainy.

6. Dubichynskiy, V. V. (2011). *Leksyko-hrafia* [Lexicography]. Kharkiv: KhPI.

7. Zalevskaja, A. A. (2012). *Informacionnye tehnologii v lingvistike*. [Information technology in linguistics]. Tver: TGU.

8. Mysak, R. (2008). *Kompiuterni slovnyky: klasyfikatsiia ta ukladannia* [Computer dictionaries: classification and compilation], *Problemy ukrainskoi terminolohii: zb. nauk. prats 10 Mizhnar. nauk. konf., Lviv, 30/09–20/10/2008*. Lviv: «Lvivska politekhnik», 52–55.

9. Nikolaienko, S., Shynkaruk, V., Kovalchuk, V., Kocharian, A. (2017). *Vykorystannia BIG DATA v osvithomu protsesi suchasnoho universytetu* [The use of big data in the educational process of a modern university]. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol. 60, no.4, 239-253.

10. Pervanov, Ja. (2011). *Zametki po jelektronnoj leksikografii*. Retrieved from: <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1107/1107.1753.pdf>

11. *Pro vnesennia zmin do Polozhennia pro elektronni osvithni resursy*: Nakaz MON Ukrainy vid 22.12.17 № 1662. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>.

12. Sazhenin, I. I. (2013). *Korpusnye metody v leksikografii: opyt sozdanija modeli slovarnogo korpusa* [Corpus methods in lexicography: experience in designing a model

of the vocabulary corpus] (Doctoral dissertation). Novosibirsk, NGPU.

13. Selegej, V. (2003). Jelektronnye slovari i kompjuternaja leksikografija [Electronic dictionaries and computer lexicography]. Asociacija leksikografov Lingvo. Retrieved from: http://www.lingvoda.ru/trans-forum/articles/selegey_a1.asp

14. Khomeenko, L. O., Balalaieva, O. Yu. (2005). Dosvid rozrobky metodiv dystantsiinoho navchannia inozemnykh mov u NAU [Experience

in the methods development of distance learning of foreign languages at NAU], Naukovi dopovidi NAU. No 1. Retrieved from: <http://nd.nubip.edu.ua/2005-1/05klomin.pdf>

15. Forget, N. (1999). Les dictionnaires électroniques dans l'optique de la traduction, University of Ottawa.

16. Nesi, H. (2008). Dictionaries in electronic form in: Cowie, A. P. (ed.). The Oxford History of English Lexicography Oxford, Oxford University Press, 458-478.

THE ESSENCE OF THE CONCEPT "ELECTRONIC DICTIONARY": PROBLEMS OF DEFINITION, COMMON AND DIFFERENTIAL FEATURES

O. Yu. Balalaieva

Abstract. *The article deals with the problem of defining the essence of the concept "electronic dictionary". Different approaches to understanding the content, scope and features of the basic concept of computer lexicography are described, as the issue of lexicographic objects' nomenclature is ambiguous and acquires special controversy regarding electronic dictionaries. The range of computer lexicography products is so wide and varied that attempts to limit the scope of these concepts to a single definition seem almost impossible.*

The problems of definition are due to both the relative novelty and complexity of the nature of the denotation, which has many synonymous significations: "machine-readable", "automatic", "automated", "computer", "electronic", "digital" dictionary, the simultaneous rotation of which leads to terminological inconsistency and confusion. In scientific works, these concepts are often used in logical relations of identity, subordination, coordination and inclusion.

The purpose of the article is to analyse the concept "electronic dictionary" in the context of modern research in the field of computer lexicography, scientific and regulatory sources. Such methods as an analysis of scientific sources, comparison, generalization and systematization have been applied in the research.

It has been established, that, at present, there is no single point of view among scholars not only on terminology but also on the interpretation of the concept denoted by these terms. In Ukraine, the terminology of computer lexicography is not standardized. Based on the analysis and generalization of scientific works and current standards of electronic editions, the common and differential features of the concept of "electronic dictionary" are revealed, its essence is specified. An electronic dictionary is defined as an electronic reference edition placed on electronic storage media or network, which contains an ordered list of linguistic units with information on their meaning, use, structure, origin or (and) translated into another language, and which cannot be transformed into paper analogue without reducing its functions.

Considerable attention is paid to the comparison of functional and structural features of printing and electronic dictionaries. An electronic dictionary is a specific lexicographic object that enables to implement many productive ideas that are not demanded in printed dictionaries for various reasons. Theoretical and empirical studies in the field of computer lexicography is a promising area of further research.

Keywords: *electronic dictionary, concepts, definition, terminology, computational lexicography.*